

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

МОСКАЛЬОВА Людмила Юрїївна

УДК 378.1:37.034:177 (043.3)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ У МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

13.00.07 - теорія і методика виховання



Автореферат дисертації на здобуття наукового
ступеня доктора педагогічних наук

Київ-2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті проблем виховання Національної Академії педагогічних наук України, м. Київ:

Науковий консультант: доктор психологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Бех Іван Дмитрович,
Інститут проблем виховання
НАПН України, директор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Хоружа Людмила Леонідівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
проректор з наукової роботи;

доктор педагогічних наук, доцент
Тернопільська Валентина Іванівна,
Житомирський військовий інститут імені
С. П. Корольова Національного авіаційного
університету, проректор з виховної роботи та
роботи зі студентськими організаціями;

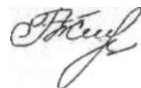
доктор педагогічних наук, доцент
Зеленов Євгеній Анатолійович,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля, професор кафедри
педагогіки.

Захист відбудеться "29" березня 2011 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9).

Автореферат розісланий " 24" лютого 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради



Ж. В. Петрочко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах реформування освітньої системи Української держави особливої актуальності набуває проблема якості підготовки педагогів. Сучасні перетворення, обумовлені концептуальними засадами розвитку педагогічної освіти України та її інтеграцією до європейського освітнього простору, передбачають необхідність актуалізації завдань розвитку моральних якостей у майбутніх учителів як взірців для наслідування їхньої моральної поведінки підростаючим поколінням.

Майбутні учителі мають стати для дітей та учнівської молоді прикладом етичних настановлень та моральної поведінки, що передбачає необхідність забезпечення їхньої готовності до систематичної роботи над удосконаленням власної моральної сфери. Все це, безперечно, активізує проблему виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури.

Водночас для якісного оновлення навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах вагомим значення набуває приведення змісту професійної підготовки майбутніх учителів до вимог і потреб сучасного суспільства. У цей контекст влітається необхідність розвитку морально-етичних якостей і формування моральної компетентності майбутніх учителів через функціонування сучасних освітніх програм та виховних методик. Це обумовлює потребу у ретельному теоретико-методологічному аналізі проблеми виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури, яка б протистояла деструктивним тенденціям в організації виховного процесу та сприяла осмисленню його реального стану, розробці перспективних виховних технологій та методик. Водночас потребує виявлення специфіки виховання особистості майбутнього вчителя в умовах сучасних модернізаційних змін та визнання вчителя-професіонала як дієвого носія морально-етичних норм суспільства, що знайшло відображення у нормативних документах (закони України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про вищу освіту", "Про захист суспільної моралі", Державна програма "Вчитель", Національна доктрина розвитку освіти України, Стратегія національної безпеки України, Програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Концепція національного виховання студентської молоді, Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів загальноосвітньої школи та ін.).

Вивчення філософської, психолого-педагогічної літератури підтверджує, що останнім часом різні аспекти проблеми виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури були предметом наукових пошуків.

Основи теорії морального розвитку вчителів, і зокрема студентської молоді, розкриті у працях І. Бега, М. Боришевського, Г. Васяновича, М. Євтуха, І. Зязюна, О. Пехоти, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської та ін.

Зокрема, у полі зору сучасних науковців в основному були проблеми формування етичної культури, моральної саморегуляції, моральних якостей майбутніх учителів у процесі професійної підготовки (С. Гаряча, О. Дубасенюк,

Г. Кардаш, Г. Ксензова, Л. Олексюк, Н. Павлик, Л. Хоружа, О. Яцій); виховання морально-духовних цінностей молоді (Г. Бондаренко, Т. Вечерок, С. Волочай, Т. Климчик, О. Олексюк, О. Хорошайло); моральне виховання в українських навчальних закладах (О. Матвієнко, І. Мищишин, М. Стельмахович, Ю. Щербяк); формування морально-етичної культури особистості в навчальних закладах різного тину (В.Бездухов, Р. Гуртовська, О. Гордійчук, І. Грязнов, В. Діуліна, В. Салко, В. Ягупов); формування морально-етичного ідеалу особистості (О. Вишневський, С. Карпенчук); проблема морально-релігійного виховання особистості в історії педагогіки (М. Євтух, О. Каневська, В. Карагодін, Т. Тхоржевська, Г. Шевченко) тощо. Отже, вітчизняна педагогічна наука має чималий досвід у розв'язанні багатьох складних питань у морально-етичному вихованні.

Ефективному вирішенню проблеми виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури ускладнюють ряд *суперечностей* між:

- суспільним замовленням та потребою суспільства в ефективній виховній системі, спроможній забезпечити високий рівень морально-етичної культури майбутніх учителів та її реальним станом;

- усвідомленням більшістю науково-педагогічних працівників та викладачів необхідності використання ефективних методик виховання морально-етичної культури особистості та недостатньою кількістю відповідних програм, виховних технологій у підготовці майбутніх учителів;

- розумінням науковцями і викладачами вищої школи значущості виховання морально-етичної культури як найважливішої складової професійної культури педагога і недостатньою розробкою теоретичних і методичних засад щодо забезпечення підготовки майбутніх учителів із високим рівнем морально-етичної культури.

Потреба в розв'язанні суперечностей та необхідність подолання складних питань у вихованні морально-етичної культури майбутніх учителів дозволяють сформулювати проблему обраного дослідження, яка полягає в необхідності вивчення теоретичних та методичних засад виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури, а також розробки її понятійного апарату. Це дозволить оптимізувати і якісно вдосконалити підготовку майбутніх учителів в Україні, націлити її на забезпечення високого рівня морально-етичної культури особистості. З огляду на вищезазначене й було визначено тему дисертаційного дослідження - **"Теоретико-методичні засади виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалася відповідно до тематичних планів науково-дослідної роботи лабораторії морального та етичного виховання Інституту проблем виховання ЯАПН України і є складовою теми "Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін" (реєстраційний № 010811001071); наукових досліджень кафедри педагогіки

і педагогічної майстерності МДПУ імені Богдана Хмельницького в межах комплексної наукової теми "Гуманізація управління навчально-виховним процесом закладів освіти" (РК№ 0107У006181). Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради Мелітопольського державного педагогічного університету (протокол № 7 від 06.06.2007 р.) та узгоджена у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 7 від 25.09.2007 р.).

Мета дослідження - на основі цілісного наукового аналізу проблеми виховання морально-етичної культури особистості майбутнього вчителя обґрунтувати теоретичні й методичні засади виховання цього утворення у майбутніх учителів; розробити модель виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів.

Концепція дослідження. У формулюванні концептуальних положень дисертаційної роботи ми виходили з того, що поняття "морально-етична культура особистості майбутнього вчителя" визначається нами як ціннісне явище, що має фундаментальну основу (цінності педагогічної професії), особливі функціональні ознаки (нормативність, результативність, динамічність, комплексність, системність) та через різні форми, методи і засоби здійснює виховний вплив на ціннісний світогляд, спосіб і якість життя як окремої особистості, так і усього суспільства. Виховання морально-етичної культури у майбутнього вчителя спрямовується на вдосконалення моральної свідомості, формування моральних почуттів і поведінки, готовності до самовиховання і виховної діяльності у морально-етичному напрямі.

Розгляд змісту підготовки майбутніх учителів акцентує увагу на бутті особистості в середовищі морально-етичної культури, яка визначає ставлення суспільства до якості її виховання: підтримку у здійсненні моральних учинків, виявленні глибокої прихильності до оточення, формуванні вмінь для саморозвитку чеснот.

Теоретичні засади виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури містять: концепцію, модель, технологію, критерії та показники рівнів морально-етичної культури майбутніх учителів, умови її виховання (соціальні, психологічні, педагогічні).

Розробка і впровадження психолого-педагогічної діагностики як діяльності, спрямованої на визначення рівнів морально-етичної культури майбутніх учителів (сукупності показників, що характеризують культуру морально-етичного світосприймання, культуру моральних почуттів, культуру етичної поведінки), дають змогу виявити наявні недоліки і коригувати їх завдяки прогнозуванню й апробації сукупності соціальних, педагогічних, психологічних умов.

Методичні засади передбачають розкриття ціннісно-генерувального підходу до проблеми виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури. Головне призначення цих засад полягало у створенні спеціальних

умов, що дозволяють здійснювати виховний процес на інтраперсональному рівні, з урахуванням вікових характеристик перехідного періоду розвитку особистості, що обирає професію вчителя. Ціннісно-генерувальний підхід дає змогу поєднати в органічному взаємозв'язку виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури на цінностях педагогічної професії та їхню виховну діяльність під час педагогічної практики, що передбачає зацікавленість у підвищенні якості самовиховання, генерацію ідей для конкретних виховних справ, ефективну самореалізацію. У такому разі важливим для виховання морально-етичної культури майбутніх учителів постає продуктивність та креативність, що спрямовується на відбір, створення та апробацію ефективних виховних методик і програм для самовиховання та виховання дітей та учнівської молоді. При цьому знання у галузі культури, психології, педагогіки, філософії постають не як відірвані, а в певній систематизованій єдності, як ресурс для розв'язання морально-етичних проблем, що у професійній підготовці та повсякденній діяльності майбутніх учителів мають бути перенесеними у площину практичних дій, моральних учинків.

Дослідження базується на наукових ідеях і положеннях, основними з яких є такі:

1. Теоретико-методичні засади виховання морально-етичної культури майбутніх учителів ґрунтуються на гуманістичних цінностях і опираються на особистісний вибір майбутньої професійної діяльності. Хоча педагог вільний у виборі методів та засобів у досягненні мети виховної діяльності, однак він несе персональну відповідальність за вибір моральних рішень, за дії та вчинки, що можуть спричинити різні соціальні наслідки. Результати праці педагога залежать від рівня його морально-етичної культури, що відображає певну динамічну узгодженість теоретичних знань, практичних умінь з їх професійним спрямуванням на адекватну реалізацію моральної дії, вчинків у різних педагогічних ситуаціях та повсякденній моральній поведінці.

2. Реалізація виховання морально-етичної культури в майбутніх учителів передбачає розробку специфічної моделі та її впровадження у процес професійної підготовки, що об'єднує такі складові: цільові (мета та завдання виховання морально-етичної культури у вищих навчальних закладах), теоретико-методологічні (наукові засади виховання морально-етичної культури, концептуальні положення теорії організації процесу виховання морально-етичної культури, загальні та конкретні принципи виховної роботи); технологічно-процесуальні складові (діагностика, аналіз та самоаналіз рівнів морально-етичної культури, планування виховної роботи, вибір виховних програм, організація та корегування процесу виховання морально-етичної культури майбутніх учителів, оцінка його результативності) та передбачає результат (позитивна мотивація до підвищення рівня морально-етичної культури, сукупність спеціальних знань і умінь, готовність до здійснення моральних учинків, до виховної діяльності і під час педагогічної практики).

3. Рівень морально-етичної культури майбутніх учителів залежить від умінь професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу здійснювати виховний процес обґрунтовано, цілеспрямовано, організовано й творчо, що й визначає його результативність. Виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів передбачає вдосконалення процесу професійної підготовки та відповідні зміни в освітніх програмах.

4. Процес виховання морально-етичної культури майбутніх учителів здійснюється поетапно (установчий, теоретичний, практичний), що відображаються у цільовому, змістовому, організаційному, оцінювально-результативному компонентах системи виховання, й передбачає: підвищення мотивації студентів до отримання знань про морально-етичну культуру, активне застосування методик діагностико-корекційної роботи, визначення рівнів морально-етичної культури майбутніх учителів, їхньої самооцінки; формування цілісної системи знань про теоретичні та методичні аспекти виховання морально-етичної культури, основи організації виховного процесу, розробку і використання стимулюючого матеріалу з урахуванням його специфічних функцій, доцільний підбір вправ спрямованих на рефлексію морально-етичного досвіду студентів тощо.

Загальна гіпотеза дослідження полягає в тому, що виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури буде більш ефективним, якщо здійснюватиметься відповідно до науково обґрунтованих теоретико-методичних засад, а саме: концепції, моделі, технології, критеріїв та показників рівнів морально-етичної культури майбутніх учителів, умов її виховання, ціннісно-генерувального підходу до проблеми, вибору доцільних форм і методів виховної діяльності.

Загальна гіпотеза конкретизована в ряді **часткових гіпотез**, які передбачають, що виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури набуває результативності, якщо:

-створені необхідні соціальні, педагогічні, психологічні умови для реалізації мети і завдань виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів;

-розроблена і впроваджена модель виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури, яка спрямована на досягнення високого рівня морально-етичної культури майбутніх учителів відповідно до суспільних запитів та сучасних соціокультурних умов;

- визначено загальні та конкретні принципи виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів;

-розроблено науково-методичне забезпечення процесу виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури.

Відповідно до мети та гіпотези сформульовано **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз провідних підходів до морально-етичного виховання студентської молоді, розкрити сутність та зміст цінностей педагогічної професії.

2. Розкрити вікові характеристики майбутніх учителів, особливості їхньої поведінки в контексті культурних, соціальних, психолого-педагогічних закономірностей розвитку та становлення особистості.

3. Визначити сутність морально-етичної культури майбутнього учителя та основні її структурно-функціональні компоненти.

4. Обґрунтувати концептуальні положення організації і здійснення процесу виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у вищих навчальних закладах.

5. Охарактеризувати складові процесу виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів, продуктивні механізми його управління.

6. Розробити модель виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів та експериментально перевірити її ефективність.

7. Визначити критерії та показники рівнів морально-етичної культури майбутніх учителів.

8. Розробити методичні матеріали у вигляді навчальних посібників, виховних методик, технології діагностувальної роботи та методичних рекомендацій з питань виховання морально-етичної культури майбутніх учителів.

Об'єкт дослідження - процес виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів.

Предмет дослідження - теоретичні й методичні засади організації виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури у вищих навчальних закладах.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять:

- філософсько-культурологічні положення про єдність і цілісність процесів та явищ об'єктивної дійсності, їх діалектичний взаємозв'язок, взаємообумовленість, взаємовплив; психолого-педагогічні ідеї про зв'язок моральної свідомості та моральної поведінки людини, роль моральної діяльності в її формуванні; концептуальні положення педагогічної науки про гуманні цінності етико-морального виховання; принципи гуманізації та демократизації, природовідповідності, культуровідповідності, системності, диференціації, міждисциплінарної інтеграції, наступності, безперервності; підходи (аксіологічний, віковий, тендерний, діяльнісний, компетентнісний, культурологічний, особистісний), що дозволяють розглянути виховання морально-етичної культури майбутнього вчителя в його зв'язку з освітнім середовищем; та новий підхід - ціннісно-генерувальний, що побудований на різновекторному осмисленні моральної діяльності й моральних учинків майбутніх учителів;

- теоретико-методологічні засади оновлення навчально-виховного процесу у вищих педагогічних закладах в умовах культуротворчого процесу (С. Гончаренко, В. Гриньова, І. Зязюн, В. Ільїн, В. Кремень, С. Мартиненко, О. Микал, С. Пролєєв, В. Рябенко, Г. Тропко, Т. Троїцька, Л. Хомич, Б. Чижевський, О. Шевнюк, О. Шморгун та ін.);

- психологічні (І. Бех, Л. Виготський, Г. Костюк, С. Максименко, В. Рибалка, В. Ягупов та ін.) і педагогічні теорії (Г. Васянович, Л. Вовк, В. Денисенко, Є. Зеленов, С. Карпенчук, О. Коберник, В. Кравець, А. Кузьминський, А. Макаренко, В. Омеляненко, О. Пехота, М. Сметанський, М. Стельмахович, В. Сухомпінський, В. Тернопільська та ін.) виховання і розвитку моральних якостей особистості;

- теоретичні засади гуманізації професійної освіти майбутніх учителів (А. Алексюк, В. Андрущенко, В. Боднар, В. Гриньова, П. Гусак, О. Кульчицька, О. Кучерявий, Н. Ничкало, О. Олексюк, О. Спірія, П. Воловик, О. Сухомлинська, С. Сисоєва, Л. Хоружа, М. Чобітько та ін.);

- концепції особистісно орієнтованої освіти (І. Бех, Е. Бондаревська, Н. Миропольська, С. Подмазін та ін.).

Теоретико-методологічна розробка проблеми здійснена з урахуванням здобутків у різних галузях знань про сутність морально-етичного виховання особистості в працях В. Булгакова, Г. Ващенко, М. Вебера, К. Вентцеля, В. Загвязинського, І. Канта, Я. Коменського, Я. Корчака, Д. Локка, А. Макаренка, І. Песталоцці, Г. Сковороди, Г. Спенсера, В. Сухомлинського, К. Ушинського, І. Харламова та ін.

У дослідженні використовувалися **методи**:

- *теоретичні*: (класифікаційний аналіз, синтез, індукція та дедукція, порівняння, систематизація, зіставлення, аналогія, моделювання) для визначення вихідних теоретико-методологічних позицій дослідження;

- *емпіричні*: вивчення виховного досвіду вищих навчальних закладів у реальному процесі підготовки майбутніх учителів - анкетування, опитування, тестування, бесіди, інтерв'ю, тренінг, малюнкові тести, спостереження за моральною діяльністю студентів, експертна оцінка застосовувалися з метою збору емпіричного матеріалу; методи математичної статистики для кількісного (комплекс програмного забезпечення для прогностичної аналітики PASW Statistics) та якісного аналізу емпіричних даних; констатувальний та формувальний експеримент.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась на базі соціально-гуманітарного, хіміко-біологічного факультетів та факультету інформатики і математики Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського, Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов, Краматорського економіко-гуманітарного інституту, Рівненського державного гуманітарного університету, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

До дослідно-експериментальної роботи було залучено близько 1980 студентів різних спеціальностей педагогічного профілю, 124 вчителів загальноосвітніх шкіл і гімназій; 26 соціальних працівників та керівників

соціальних центрів м. Мелітополя, Мелітопольського району та педагогічних працівників жіночої виправної колонії, 45 педагогічних та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в ньому *вперше обґрунтовано*: теоретичні й методичні засади виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури (сукупність базових понять, концепція виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури); сутність та зміст цінностей педагогічної професії в особистісному, культурному, соціальному значеннях; вікові характеристики майбутніх учителів у контексті культурних, соціальних, психофізіологічних закономірностей розвитку особистості на перехідному етапі дорослішання; визначено поняття морально-етичної культури майбутнього учителя як ціннісного явища, що має фундаментально-філософське підґрунтя (цінності педагогічної професії) та через різні форми, методи і засоби здійснює виховний вплив на емоції, світогляд, моральну поведінку, спосіб і якість життя, готовність до самовиховання і виховної роботи, морально-етичні риси як окремої людини, так і усього суспільства; функції морально-етичної культури (нормативність, результативність, динамічність, комплексність, системність) та її структуру (культура морально-етичного світосприймання; культура моральних почуттів; культура етичної поведінки); концептуальні положення теорії організації процесу виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у вищих навчальних закладах; модель виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів; систему критеріїв і показників рівнів морально-етичної культури майбутніх учителів;

уточнено поняття "моральна компетентність", "рефлексія морально-етичного досвіду", "педагогічна справедливість", "моральна відповідальність педагога", "педагогічний авторитет", "професійна гідність і честь педагога", "педагогічна любов";

подальшого розвитку набули: наукові положення про інтегральну єдність суспільних явищ: культури, моралі, етики у вихованні студентів педагогічних спеціальностей, про моральну компетентність майбутніх учителів як складову професійної компетентності; про форми, методи виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури у процесі самовдосконалення, професійної підготовки, педагогічної практики.

Практичне значення дослідження полягає у розробці і впровадженні змістового та організаційно-методичного забезпечення виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури; виховних методик ("Зведення золотих мостів", "Дзеркала Любові", "Боулінг-рішення", "Дієз-вчинок", "Емоційна коридар", "Авторитет", "Кроки до справедливості"), науково-методичних рекомендацій, навчальних посібників. Основні положення наукового дослідження висвітлено в авторських одноосібних працях як у друкованому, так і електронному варіантах (посібники з навчальних курсів "Етика соціально-

педагогічної діяльності", "Моделювання в системі управління освітою", спецкурсів "Теорія і методика виховання морально-етичної культури особистості", "Формування моральної готовності майбутнього педагога до корекційної діяльності"). Запропоновано алгоритм розробки навчально-методичного комплексу для виховання морально-етичної культури із використанням інтернет-простору для отримання можливості взаємодіяти із майбутніми учителями в інтерактивному режимі; технологію здійснення рефлексії морально-етичного досвіду ("Дванадцять плюс"); складено комплекс діагностувальних методик для інтерпретації, та прогнозування морально-етичного розвитку майбутніх учителів, що можуть бути задіяні при створенні бази діагностичних карт для оптимізації управління процесом виховання морально-етичної культури особистості у вищих навчальних закладах, запропоновано технологію проведення діагностичної роботи з майбутніми учителями для підвищення їх рівня морально-етичної культури.

Напрацьовані автором матеріали можуть бути використані під час викладання таких дисциплін, як "Історія України", "Вступ до спеціальності", "Загальна психологія", "Загальна педагогіка", "Теорія та історія соціального виховання", "Корекційна педагогіка", "Філософія", "Культурологія", "Історія педагогіки", "Методика виховної роботи", "Етика соціально-педагогічної діяльності", "Етика й естетика", "Педагогіка", "Етнопедагогіка", "Вікова психологія", "Релігієзнавство", "Основи педагогічної майстерності", "Педагогічна психологія", "Етика і психологія сімейного життя", "Екологічна культура особистості" та ін. Результати дослідження можуть бути основою для розробки інноваційних виховних методик для позааудиторної роботи, програм педагогічної практики, нових курсів, навчально-методичних комплексів для професійної підготовки майбутніх учителів.

Теоретичні положення та методичні рекомендації, викладені в дослідженні, **впроваджено** у практику навчально-виховного процесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (акт про впровадження результатів дисертації № 06/3046 від 2.12.2010 р.), Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського (акт про впровадження результатів дисертації № 01/12022-1 від 7.09.2010 р.), Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов (акт про впровадження результатів дисертації №2697/01 від 14.12.2010 р.), Краматорського економіко-гуманітарного інституту (акт про впровадження результатів дисертації № 98 від 09.12.2010 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 198/01-06 від 10.02.2009 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (акт про впровадження результатів дисертації № 483 від 21.01.2009 р.).

Особистий внесок автора. У статті "Функціональний аналіз управлінської діяльності менеджера закладу освіти" (співавтор Ю. Гуров)

автором обґрунтовано виховну функцію керівника освітнього закладу. У праці "Моральний аспект управління конфліктами у навчальних закладах" (співавтор О. Бур'янова) автором визначено доцільний стиль поведінки менеджера навчального закладу при керівництві конфліктами. У статті "Формування моральності майбутніх менеджерів як необхідна умова управління якістю освіти" (співавтор В. Власов) внесок автора полягав у окресленні моральних вимог до керівника школи. У праці "Ігрова діяльність в управлінні соціально-виховною роботою у спадщині А. С. Макаренка" (співавтор О. Васлюян) автором окреслено проблему підготовки особистості до управління позитивними змінами в поведінці вихованців. У праці "Особливості проведення навчально-виховної роботи зі студентами спеціальності «Драктична психологія. Соціальна педагогіка» під час створення діагностичних тестів та анкет" (співавтор А. Звягінцева) автором окреслено вміння студентів щодо проведення діагностичної роботи для прогнозування морально-етичного розвитку клієнтів. У статті "Культура комунікативної взаємодії в освітніх закладах" (співавтор Н. Камишева) внесок автора полягав у характеристиці універсального значення культурних норм для розвитку суспільства. У праці "Виховання моральних почуттів дитини у дошкільних навчальних закладах як актуальне завдання сьогодення" (співавтор Г. Петрова) автором розкрито питання щодо емоційних реакцій та моральних почуттів людини. У праці "Професійна спрямованість особистості вихователя як суб'єкта моральної діяльності" (співавтор Е. Горбуль) автором охарактеризовано умови розвитку морально-етичних якостей, самовдосконалення моральної діяльності вихователя.

Апробація результатів дослідження проводилася шляхом виступів на *Міжнародних конференціях і конгресах*: "Молодь в умовах нової соціальної перспективи" (Житомир, 2006 р.); "Антропологізм в освіті: джерела, досягнення та перспективи" (Мелітополь, 2006 р.); "Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном" (Горлівка, 2007 р.); "Професіоналізм педагога у контексті європейського вибору України" (Ялта, 2007 р.); "Теорія та практика управління педагогічними процесами" (Одеса, 2007 р.); "Розвиток міжнародного співробітництва в галузі освіти у контексті Болонського процесу" (Ялта, 2007 р., 2008 р., 2009 р.); "Українська освіта у світовому часопросторі" (Київ, 2007 р.); "Художественно-творческие методы и технологии в социальной работе" (Волгоград, Росія, 2007 р.; 2009 р.); "Стратегия качества в промышленности и образовании" (Варна, Болгарія, 2007 р., 2009 р.); "Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону" (Ялта, 2008 р., 2009 р.); "Антропологізм в освітніх стратегіях і практиках сучасності: пошуки пріоритетів" (Мелітополь, 2008 р.); "Викладач і студент: суб'єкт-суб'єктні відносини" (Черкаси, 2008 р.); "Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій" (Суми, 2009 р., 2010 р.); "Професіоналізм педагога. Інноваційні підходи до процесу його формування" (Краматорськ, 2008 р.); "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського

освітнього простору" (Київ, 2008 р.; 2010 р.); "Спадщина А. С. Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності" (Полтава, 2008 р.); "Нові виміри сучасного світу" (Мелітополь, 2008 р.); "Управління в освіті" (Львів, 2009 р.); *Всеукраїнських конференціях та семінарах*: "Особистісно-орієнтований підхід до організації навчально-виховного процесу: проблеми та пошуки" (Бердянськ, 2005 р.); "Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої діяльності" (Мелітополь, 2006 р.); "Виховання майбутнього педагога на основі національної культури і вічних духовних цінностей: історія та перспективи розвитку" (Харків, 2006 р.); "Розвиток освіти в поліетнічних регіонах" (Ялта, 2006 р.); "Кредитно-модульна система підготовки фахівців для ринкової економіки: стан, проблеми та перспективи" (Рівне, 2007 р.); "Інноваційна педагогічна діяльність в умовах полікультурного суспільства" (Симферополь, 2007 р.); "Педагогічна майстерність керівника освітнього закладу: теорія і практика" (Полтава, 2007 р.); "Психологічні проблеми адаптації особистості до змінюваних умов життєдіяльності" (Дніпропетровськ, 2008 р.); "Вища школа України в умовах глобалізації та інтеграції" (Черкаси, 2008 р.); "Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління" (Донецьк, 2008); семінарах кураторів академічних груп (Мелітополь, упродовж 2007-2010); щорічних наукових сесіях викладачів і студентів МДПУ імені Богдана Хмельницького (Мелітополь, упродовж 2005-2010), *на засіданнях лабораторії морального та етичного виховання Інституту проблем виховання* (Київ, упродовж 2009-2010 рр.).

Кандидатська дисертація "Моральне виховання особистості майбутнього вчителя музики і художньої культури засобами українського сакрального хорового мистецтва" захищена у 2005 році. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використовуються.

Публікації. Основні результати дослідження відображені в 59 наукових та науково-методичних працях (49 з них одноосібні, зокрема: 1 монографія, 2 посібники для викладачів та студентів вищих навчальних закладів, 2 методичних рекомендації, 29 статей у фахових збірниках наукових праць (у тому числі 1 стаття у електронному науковому фаховому виданні, затвердженому ВАК України), 13 - у журналах, матеріалах і тезах конференцій (у тому числі 1 стаття у електронному науково-освітньому журналі, 1 тезисна публікація на Інтернет-сайті).

Обсяг і структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури, додатків. Загальний обсяг дисертації - 564 сторінки, основна частина - 418 сторінок, додатків - 76 сторінок. Список використаних джерел включає 580 найменувань, з них 38 - роботи автора; 37 - іноземними мовами. Робота містить 32 таблиці на 11 сторінках, 7 ілюстрацій на 6 сторінках, 7 додатків на 76 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У *вступі* обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, основні ідеї концепції, гіпотезу, завдання та методи дослідження, розкрито його теоретико-методологічні основи, етапи, наукова новизна, теоретичне і практичне значення; відображено відомості щодо апробації і впровадження результатів дисертаційної роботи.

У *першому розділі* - **"Теоретико-методологічні засади виховання морально-етичної культури особистості майбутнього вчителя"** - викладено результати аналізу проблеми виховання морально-етичної культури особистості, представлено провідні підходи, що окреслюють коло вирішення проблем виховання, схарактеризовано особливості та можливості цих підходів для з'ясування сукупності ефективних засобів та прийомів виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури.

Зокрема, аксіологічний підхід у вихованні орієнтує педагогів вищої школи на усвідомлення значущості розвитку потреб студентів бути особистістю, тоді як сама особистість виступає вищою цінністю суспільства й самоціллю суспільного розвитку (В. Баришніков, І. Бех, Н. Ганнусенко, К. Чорна, Г. Васянович, М. Даніленко, І. Мельніченко, В. Дряпіка, П. Ігнатенко, Г. Кардаш, О. Сухомлинська). Для процесу виховання морально-етичної культури майбутнього вчителя аксіологічний підхід виступає як основа однієї з фундаментальних складових у нашому дослідженні - цінностей педагогічної професії.

Використання тендерного підходу (Ш. Берн, Т. Говорун, В. Кравець, О. Кікінеджи, Д. Едштайн, І. Мунтян, Л. Новікова, О. Плахотнік та ін.) надає можливість виявити приховані суттєві суперечності у навчальних планах та планах виховної роботи, що розраховані на прийняття особистістю певної позиції - чоловічої статі - до домінуючої, жіночої - до підпорядкованої, що у майбутньому перешкоджає жіночій самореалізації.

Диференційований підхід (В. Андронатій, Х. Боташева, І. Кон, В. Черняков) надає можливість у вихованні морально-етичної культури врахувати як тендерні та вікові особливості студентів, так і їхні індивідуально-психологічні якості, що складає основу для розробки діагностики рівнів морально-етичної культури, організації виховання студентів у групи та мікрогрупи для виконання завдань, розроблених із урахуванням відповідних рівнів.

Опрацювання наукових праць, в яких розкривається діалогічний підхід (Р. Антонюк, М. Бахтін, В. Біблер, А. Брушлінський, А. Єрмоленко, І. Глазкова, Т. Іванова, М. Савіна, В. Паркер) має особливе значення для переосмислення сутності етичного мислення; для пояснення суперечностей у внутрішньоособистісному діалозі та протиставлень у тлумаченні в різних культурах критеріїв істинності категорій добра й зла; для розкриття творчого процесу створення етичних кодексів та настанов.

У вихованні морально-етичної культури майбутнього вчителя використання компетентнісного підходу (М. Васильєва, І. Зимня, Л. Хоружа та ін.) дозволяє зосередитися на формуванні моральної компетентності, що припускає набуття досвіду моральної діяльності через моральні вчинки, опанування технологіями виховання й самовиховання.

Встановлено, що реалізація культурологічного підходу (М. Алдошина, Ш. Амонашвілі, А. Анохін, В. Гриньова, Р. Гришкова, Т. Іванова, Л. Ілларіонова, М. Лещенко, Л. Хомич, О. Шевченко та ін.) у вихованні морально-етичної культури має орієнтувати студентів на активну діяльність у процесі самовиховання, результати виховної роботи під час педагогічної практики, генерацію нових культурних форм тощо.

У дослідженні з'ясовано сутність особистісного підходу (Б. Братусь, С. Воробйов, В. Зінченко, Є. Бондаревська, В. Вербець, Л. Зязюн, Н. Миропольська), що дозволяє здійснювати вплив на кожного студента, забезпечити цілеспрямованість у вихованні морально-етичної культури особистості.

На основі аналізу наукових праць виявлено, що опрацювання проблеми виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів зумовлено підвищенням вимог суспільства до педагога, його морального розвитку та моральної компетентності; впливом сучасних течій, спрямованих на знищення моральних цінностей або їх заміну на інші.

Аналіз розвитку морально-етичної культури показав, що на сучасному етапі важливими є такі тенденції: зміна традиційних уявлень про цілі моральної освіти й етичні цінності у професії педагога; орієнтація національної системи виховання студентської молоді на розвиток особистості, що спонукає багатьох науковців до переосмислення ролі, мети, змісту виховання морально-етичної культури особистості.

Наукові факти та емпіричні спостереження, наведені автором, свідчать про виховання морально-етичної культури як феномен перетворювальної діяльності, результати якої характеризуються цілеспрямованістю у втіленні сукупності етичних універсалій високого суспільного й особистісного змісту.

Доведено, що основним напрямом у вихованні морально-етичної культури у майбутніх учителів має бути залучення студентів у процесі професійної підготовки, педагогічної практики, позааудиторної роботи до засвоєння вироблених людством універсальних цінностей педагогічної професії, створення соціальних, педагогічних, психологічних умов для реалізації власного потенціалу у формуванні моральної свідомості, прояву моральних почуттів, здійсненні моральних вчинків.

У розділі підкреслено, що цінності педагогічної професії (справедливість педагога, професійна честь і гідність, педагогічний авторитет, педагогічна любов, моральна відповідальність) мають охоронятися відповідними законодавчими документами у сфері освіти, науки і культури. Для запобігання

їх руйнування доцільно впроваджувати комплексні програми, що допоможуть кожному майбутньому учителю виявити місце цінностей педагогічної професії у власному розвитку та розвитку суспільства.

Аналіз основних вікових характеристик майбутніх учителів представлено у контексті культурних, соціальних, психофізіологічних закономірностей розвитку особистості, що має не тільки гносеологічне, але і наукове, психолого-педагогічне значення - розв'язання не тільки теоретико-організаційних проблем, а й проблем вибору діагностичних методик, побудови цілісної моделі виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки.

У другому розділі - **"Теоретико-методичне обґрунтування організації процесу виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури"** - логіка подальшого теоретичного пошуку була такою: теоретичний опис концептуальних положень теорії організації процесу виховання морально-етичної культури; характеристика складових цього процесу (мети, завдань, принципів виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури); визначення перспективних механізмів його управління.

У розділі обґрунтовано ціннісно-генерувальний підхід, що базується на сукупності універсальї морально-етичного змісту - цінностей у професії педагога, що передбачають і дотримання певних моральних норм, принципів, категорій, і орієнтацію на наслідування етичних ідеалів суспільства. Головним у цьому підході є органічний взаємозв'язок морально-етичної культури суспільства як цінності та генерації нових культурних форм самими майбутніми учителями, що передбачає їх зацікавленість у самовихованні, самореалізації, виховної діяльності в цілому.

У розділі уточнено із позицій ціннісно-генерувального підходу понятійно-термінологічний апарат, що включає категорії "виховання", "мораль", "етика", "культура".

На підставі аналізу наукового внеску філософів (Т. Адорно, Аристотеля, М. Бердяєва, М. Вебера, Г. Гегеля, Т. Гоббса, Т. Кампанелли, І. Канта, А. Койре, Е. Кондільяка, Т. Мальтуса, Н. Макіавеллі, К. Маркса, Т. Мора, Ф. Ніцше, Г. Сковороди, Б. Спінози, М. Штірнера та ін.) побудовано шкалу раціональних підходів до визначення місця особистості у суспільстві, що визначає напрями самого процесу вдосконалення. Ця шкала, згідно із теорією динамічних систем, окрім центральної й протилежних точок, містить численні значення, які нерозривно з'єднують ці підходи у певній послідовності. Від зосередження уваги вихованця на суворому дотриманні моральних норм і етичних традицій окремої громади через виховання відповідальної особистості для підпорядкування власних інтересів морально-етичним вимогам суспільства, світу, до вільного використання етичних принципів та правил поведінки у особистому житті, підпорядкування та організації оточення для досягнення власної мети без урахування моральних вимог суспільства, відмови від соціуму взагалі заради самоудосконалення.

Остання теза пов'язується нами зі зміною, за вимогами сучасного суспільства, вектора виховного впливу вчителів, насамперед, до центральної точки уявної шкали раціональних підходів у вихованні особистості, що визнає цінність власного життя, розуміє власне призначення, набуває під час морально-етичного розвитку розсудливості, миролюбності, співчутливості.

Складність цього завдання полягає в тому, що майбутні учителі як суб'єкти педагогічної діяльності, під час професійної підготовки виявляють різні слабкості, не сприймаючи їх за недоліки у власному розвитку. Отже, вивчення ситуацій, в яких відхилення і слабкості суб'єктів педагогічної діяльності, що розкриваються у вчинках та поведінці і здійснюють проєкцію на поведінку оточення, в дисертації розглядається як пріоритетний напрям дослідження.

Під час теоретико-методологічного аналізу робіт культурологічного напрямку (А. Андерсона, С. Гаврова, Ф. Гелльвальда, М. Данілевського, Є. Дукова, Ф. Йоханссона, Л. Левіна, Д. Пекарського, С. Хассена та ін.), що розкривають в історичному плані створення та пропагування морально-етичних цінностей, їх вплив на взаємостосунки у різних суспільствах і соціальних групах між наставниками та учнями має також два протилежних полюси, які визначив С. Гавров, а саме: полюс соціокультурної статичності (масова культура) та полюс соціокультурної динаміки (елітарна культура), що підживлює народну культуру та її розвиток як такої.

Узагальнення наукових праць про вплив культури на морально-етичний розвиток особистості дало змогу виявити, як різні форми культури, в яких містяться високі моральні взірці для наслідування, що впливають на моральність, орієнтують вихованців на ствердження загальнолюдських і національних цінностей. Така позиція істинної моральності, що забезпечує розвиток суспільства у цілому та кожної особистості зокрема, робить її для нашого дослідження центроїдом, тобто центральною точкою.

В роботах культурологічного характеру (Т. Климчик, О. Кудіної, Т. Кузнецової, І. Мишишин, О. Невмержицької) ми також вбачаємо дві крайні точки, які характеризують уявну шкалу лояльного ставлення сучасного вчителя до таких процесів, як екстенсивна модернізація (засвоєння та набуття чужорідних культурних цінностей без здатності до набуття самої інновації, творчості, креативності тощо), що приводить до протистояння культур, приниження духовних цінностей, з одного боку, а з іншого, - до насильницького втручання у свідомість молоді телепрограм, кітчів, "дайджестів" та інших явищ масової культури, орієнтованих на мінімізацію впливу морально-етичної культури на асоціальні прояви людської поведінки, вульгаризації і примітивізації, що є головною загрозою індивідуальності людини.

Аналіз психолого-педагогічних робіт дозволяє побудувати шкалу вибору регуляторів поведінки вихованців (І. Бех, М. Боришевський, Г. Васянович,

О. Гордійчук, І. Грязнов, В. Діуліна, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Л. Олексюк, Н. Павлик, В. Салко, Т. Тхоржевська, Г. Шевченко, В. Ягупов, О. Яцій), що охоплює сферу виховання морально-етичної культури особистості. З одного боку, це вибір насильницьких методів для підпорядкування вихованців загальній меті розвитку суспільства, авторитарний стиль спілкування, а з іншого боку, маніпулювання свідомістю - виправдання їх негативних рис та підміну на позитивні, ліберальний стиль спілкування. Центральною точкою шкали вибору регуляторів поведінки вихованців, на нашу думку, виступає партнерський характер спілкування між суб'єктами виховання, демократичний стиль управління виховним процесом, відповідність морального слова моральному вчинку вчителя, оскільки саме вчинок педагога демонструє приклад поведінки дітям та учнівській молоді.

Враховуючи поєднання трьох ліній (шкали раціональних підходів у вихованні, шкали ставлення вчителя до впливу культури на свідомість вихованців, шкали вибору вчителем регуляторів поведінки вихованців у професійній діяльності) із центральною точкою перетину, ми розглядаємо його як паралельну проекцію для окреслення ареалу виховання морально-етичної культури особистості. Такий ареал, на нашу думку, і є уявним відображенням тієї динамічної системи, яка забезпечує можливість розвитку морально-етичної культури особистості майбутнього учителя.

Теоретичний, структурний та функціональний аналізи проблеми виховання морально-етичної культури дозволив зробити висновок про те, що її розвиток упродовж століть не набуває ознак стабільності, оскільки на кожному з ліній структури морально-етичної культури професійної спільноти вчителів впливають різноманітні чинники - соціальні, економічні, політичні тощо.

У розділі визначено, що поняття "морально-етична культура особистості майбутнього вчителя" є ціннісним явищем, що має фундаментально-філософське підґрунтя (цінності педагогічної професії), особливі функціональні ознаки (нормативність, результативність, динамічність, комплексність, системність), та через різні форми, методи і засоби здійснює виховний вплив на емоції, світогляд, спосіб і якість життя, цінності, готовність до самовиховання та виховної роботи, морально-етичні риси як окремої особистості, так і усього суспільства.

З'ясовано, що метою виховання морально-етичної культури майбутнього вчителя має бути підготовка фахівця, здатного етично мислити, здійснювати моральний вибір, приймати моральні рішення; готового до активної роботи над самовдосконаленням моральних якостей; виховної діяльності з дітьми та учнівською молоддю; спроможного до вияву почуття глибокої прихильності до оточення, здійснення морального вчинку.

Встановлено, що завданнями виховання морально-етичної культури майбутніх учителів за будь-якої спеціалізації та напряму професійної підготовки є: підвищення культури етичного мислення, забезпечення

позитивної мотивації до самовдосконалення; включення у процес взаємодії із оточенням для формування спроможності вияву почуття глибокої сердечної прихильності, здійснення морального вчинку та рефлексії морально-етичного досвіду; розвиток спеціальних вмінь та навичок щодо здійснення студентами морального вибору, прийняття моральних рішень, розробки ефективних методик і технологій для виховної роботи; формування готовності до самовиховання та виховної діяльності із дітьми та учнівською молоддю.

У розділі підкреслено, що для належної організації виховання морально-етичної культури майбутніх учителів необхідно:

1) у процесі професійної підготовки дати характеристику структурно-функціональних ознак морально-етичної культури, розкрити її фундаментальну основу - цінності педагогічної професії; забезпечити позитивну мотивацію до самовдосконалення, здійснення моральних вчинків;

2) відобразити за допомогою традиційних та інноваційних методів у процесі професійної підготовки вплив морально-етичної культури на розвиток суспільства і кожної особистості та сформулювати установку майбутніх учителів на неприйняття аморальних явищ у всіх формах і проявах, які призводять до регресивних процесів - протистояння культур, приниження духовних цінностей, асоціальних дій тощо.

3) за допомогою діагностики та самодіагностики допомогти виявити рівень морально-етичної культури кожному студенту; розкрити значення готовності майбутніх учителів до самовиховання і до виховної роботи;

4) здійснити вибір оптимальних форм і методів виховання морально-етичної культури майбутніх учителів та надати методичні рекомендації стосовно вибору напрямів та діяльності у процесі виховання морально-етичної культури.

У розділі обґрунтовано загальні та конкретні принципи виховання морально-етичної культури майбутніх учителів. Зокрема, встановлено, що конкретними принципами мають бути:

- принцип цілеспрямованості виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки;

- принцип опори на фундаментальну основу морально-етичної культури особистості майбутнього вчителя - цінності педагогічної професії;

- принцип централізації виховання морально-етичної культури на інтерперсональному рівні;

- принцип співтворчості викладача і студента у розвитку вмінь генерувати та розробляти технології та методики самовиховання і виховання дітей та учнівської молоді;

- принцип орієнтації на результат у вихованні морально-етичної культури майбутніх учителів.

З'ясовано, що ефективними формами є: лекції-дискусії, диспути, проектна робота, майстерні виховної діяльності, конкурси й олімпіади, ділові

ігри, тренінгова робота, виставки наукових робіт, соціальні акції, флеш-моби, вулична робота, фотосесії кращих виховних результатів академічних груп, творчі звіти виховної діяльності, збір даних аналізу нестандартних ситуацій з обґрунтуванням морального рішення, розробка сценаріїв виховної роботи, публічні виступи з питань виховання школярів, участь у масштабних освітніх проєктах, волонтерська допомога при реабілітаційних центрах, дошкільних навчальних закладах, різних гуртках.

У дослідженні визначено ефективні методи, як-от: просвіта, роз'яснення, пояснення, демонстраційний експеримент, переконання, сугестія, заохочення, спостереження, консультація, наслідування, драматизація, порівняння, приклад, тематичний добір, асоціація, контрольні запитання, створення проблемних ситуацій, моделювання, оцінний і порівняльний аналіз, залучення до практичної та дослідницької діяльності, самостійної роботи (самовиховання, самовдосконалення, самоконтролю, саморегуляції).

У розділі спроектовано технологію організації виховного процесу як систему взаємопов'язаних етапів, що утворюються з певних операцій і процедур: розробка стратегії виховання морально-етичної культури з урахуванням специфіки галузі знань 0101 "Педагогічна освіта" та напрямів підготовки; подача інформації про ефективні форми та методи виховання морально-етичної культури; прийняття рішення щодо впровадження розробленої стратегії у навчально-виховний процес; апробація та практичне застосування моделі виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки (впровадження виховних програм, стимулюючого матеріалу у курси відповідних навчальних предметів, розробка спецкурсів тощо); оцінювання та корекція результатів проведеної роботи.

У дисертації проаналізовано виховні програми у вищій школі (адміністративні, інформаційні, психолого-педагогічні, соціальні, інноваційні (авторські, альтернативні), навчальні плани, програми навчальних дисциплін для оцінки їх ступеню впливу на рівень морально-етичної культури. Дослідженням встановлено, що найбільший вплив на виховання морально-етичної культури мають такі дисципліни: педагогічна майстерність, психологія, естетика, педагогіка, культурологія, етика. Це слугувало підтвердженням необхідності впровадження саме у низку цих дисциплін матеріалів про виховання морально-етичної культури особистості.

Встановлено, що перспективними рисами у вихованні морально-етичної культури майбутніх учителів у вищих навчальних закладах нового типу є: залучення всіх студентів до скарбниці цінностей педагогічної професії національної та світової культури; вільний вибір форм організації виховання морально-етичної культури особистості; діагностика і вчасне визначення моральних потреб студента; створення центрів розвитку особистості при освітніх установах, які передбачають професійний супровід, індивідуальні

консультації, проведення спеціалізованих виховних і корекційних програм, практику виховання та самовиховання майбутніх учителів; підготовка спеціалістів, які можуть слугувати взірцями моральної поведінки для підростаючого покоління.

У третьому розділі - **"Науково-методичне забезпечення виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури"** - представлено модель виховання морально-етичної культури майбутніх учителів, що базується на засадах наукових розробок у галузі методології, теорії та практики моделювання в освітній сфері (Л. Матиленок, А. Нісімчук, Д. Новіков та ін.), що, окрім цільових, має теоретико-методологічні, технологічно-процесуальні складові і передбачає результат (рисі).

Визначено, що апробація моделі передбачає розробку та запровадження виховних програм, підготовку та розповсюдження стимулюючих матеріалів, оновлення навчально-методичних комплексів для відповідних навчальних предметів, введення до навчально-виховного процесу спецкурсу "Теорія і методика виховання морально-етичної культури особистості".

Основою розробленого нами спецкурсу є робота зі студентами над усвідомленням мети і змісту морально-етичної культури у професійній діяльності; окресленням внутрішнього ядра морально-етичної культури особистості; установкою на самовиховання та виховну роботу з дітьми, учнівською молоддю, оточенням.

Внутрішнє ядро виховання морально-етичної культури студента складають такі елементи:

- усвідомлення морально-етичних цінностей, їх інтеріоризація, формування цілісності етичного мислення, діагностика існуючих морально-етичних ідеалів особистості, її культурних орієнтацій;

- аналіз поведінки, звичок, вчинків, формування навичок самоаналізу і розвиток передбачення результатів від власних дій, думок, почуттів;

- виявлення і розвиток моральних якостей: совісті, скромності, любові до оточення, відповідальності, почуття обов'язку тощо.

У розділі наголошено на необхідності розробки навчально-методичних комплексів, що об'єднують дидактичний матеріал для виховання морально-етичної культури у чотирьох взаємозалежних блоках: інструктивному, інформаційному, комунікативному і контрольному.

Проаналізовані у дослідженні програми і навчальні плани дисциплін циклу професійної підготовки, дозволили стверджувати, що існують певні можливості доповнення змісту навчальних дисциплін спеціальним матеріалом, що включає наукові положення про багатство морально-етичної культури різних народів, їх моральні якості, специфіку моральних уявлень українського й інших народів, значення різних видів мистецтва для морального розвитку особистості.



Рис. 1. Модель виховання морально-етичної культури майбутніх учителів

Доведено, що передумовою виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки є глибоке усвідомлення значень морально-етичних понять, цінностей педагогічної професії. Особлива роль при цьому належить таким дисциплінам, як "Загальна педагогіка", "Вступ до спеціальності", "Вікова психологія", "Етика соціально-педагогічної діяльності", "Історія педагогіки", "Методика виховної роботи", "Основи педагогічної майстерності", "Історія України", "Етика та естетика", "Філософія", "Культурологія", "Релігієзнавство" та ін. У розділі представлено методики, що можуть використовуватися у позааудиторній роботі ("Зведення золотих мостів", "Дзеркала Любові", "Боулінг-рішення", "Дієз-вчинки", "Емоційна кориди", "Авторитет", "Кроки до справедливості" тощо), наведено вправи для рефлексії морально-етичного досвіду.

Виявлено, що основними напрямками у підвищенні рівня морально-етичної культури є специфічний вплив викладачів на особистість майбутнього вчителя, забезпечення педагогічного спостереження за змінами, що відбуваються у моральній діяльності студентів тощо.

У четвертому розділі - "Експериментальна робота з виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури" - на основі зроблених у попередніх розділах теоретичних узагальнень визначено рівні, критерії і показники морально-етичної культури майбутніх учителів; розкрито методику констатувального етапу, представлено зміст і результати його проведення із майбутніми учителями; представлено діагностичний інструментарій; визначено основні напрями функціонування експериментальної системи; запропоновано методичні рекомендації для викладачів щодо виховання морально-етичної культури майбутніх учителів.

Рівні морально-етичної культури майбутніх учителів ми характеризували з урахуванням таких критеріїв: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльніший.

Когнітивний критерій включає знання про сутність морально-етичної культури, її фундамент, компоненти морально-етичної культури, уміння розрізняти категорії "добро" і "зло", здатність до етичних суджень, моральної оцінки, усвідомлення основних понять і значень у сфері морально-етичної культури.

Емоційно-мотиваційний критерій охарактеризовано такими показниками: моральний вибір, ціннісні орієнтації, позитивна мотивація до самовдосконалення; етичні ідеали, моральні переконання, інтереси, здатність до любові, співпереживання, співчуття, толерантності; визнання важливості виховання морально-етичної культури, потреба у вирішенні проблем морально-етичного характеру, емоційна реакція на твори морально-етичного характеру.

Показниками діяльнісного критерію визначено: вміння діагностувати і самостійно планувати процес виховання морально-етичної культури, приймати моральні рішення та здійснювати моральні вчинки; проводити рефлексію

морально-етичного досвіду, активно проводити роботу з самовдосконалення моральних якостей, поведінки; вміння узгоджувати особистісні інтереси із моральними потребами суспільства, генерувати нові технології та методики морально-етичного виховання для самовдосконалення, для взаємодії із дітьми та учнівською молоддю, оточенням.

Наведені критерії та показники перебували у тісному взаємозв'язку і слугували орієнтирами, що дозволили характеризувати високий, середній та низький рівні морально-етичної культури майбутніх учителів.

Для *високого рівня* морально-етичної культури майбутнього вчителя характерний взаємозв'язок моральної свідомості та діяльності, що передбачає поінформованість про сутність моралі, системність знань про морально-етичну культуру та її фундамент, розуміння та чітке визначення змісту і сутності моральних понять, розмежування категорій "добра" і "зла". Моральний вибір у педагогічних ситуаціях завжди позитивний, ціннісні орієнтації відповідають вимогам майбутньої професійної діяльності. Студенти, які знаходяться на даному рівні, можуть виявляти любов, співпереживання, співчуття, толерантність у взаєминах, визнають важливість виховання морально-етичної культури, емоційно реагують на твори морально-етичного характеру. У майбутнього вчителя із високим рівнем сформовані вміння діагностувати і планувати процес виховання морально-етичної культури, приймати моральні рішення, здійснювати моральні вчинки; існує стійке прагнення до самовдосконалення, що відбувається без примусу; вміння здійснювати рефлексію морально-етичного досвіду, співвіднесення особистісних інтересів з моральними потребами суспільства. Також ці студенти вміють генерувати нові технології та методики морально-етичного виховання у процесі взаємодії з дітьми та учнівською молоддю, оточенням.

Середній рівень морально-етичної культури майбутнього вчителя характеризується епізодичним проявом взаємозв'язку моральної свідомості, почуттів, діяльності; неповною поінформованістю та фрагментарністю знань про зміст морально-етичної культури, її фундамент. Студенти даного рівня розрізняють категорії "добро" і "зло", але не завжди вміють оцінювати події та явища з моральних позицій. Усвідомлення значення морально-етичних понять, цінностей педагогічної професії характеризується ситуативністю, але в цілому їхній моральний вибір позитивний, як і ставлення до цінностей педагогічної професії; ціннісні орієнтації в основному відповідають вимогам майбутньої професійної діяльності. Уміння діагностувати і планувати процес виховання морально-етичної культури в основному сформовані; існує прагнення до самовдосконалення, але робота проводиться не завжди, як і рефлексія морально-етичного досвіду. Є бажання здійснювати моральні вчинки, генерувати нові технології та методики морально-етичного виховання у процесі взаємодії із дітьми та учнівською молоддю, оточенням, однак бракує досвіду, знань.

Для *низького рівня* морально-етичної культури майбутніх учителів характерні фрагментарні знання про сутність і зміст морально-етичної культури. Таким студентам бракує стійкості у моральному виборі, властива однобічність суджень про морально-етичні норми, формалізм у рішенні ситуацій морально-етичного характеру. Студенти, які належать до цієї групи, визнають важливість морально-етичної культури у вихованні, але не виявляють зацікавленості до її аналізу. Здатність до любові, співпереживання, співчуття, толерантності проявляється, але тільки у граничних випадках, більшість з таких студентів не виявляють широго бажання до емоційного розкриття, генерації нових ідей у самовихованні. У них недостатньо сформовані вміння діагностувати і планувати виховний процес; прагнення до самовдосконалення моральних рис та здійснення моральних вчинків нестійке, постійна робота майже не відбувається. Такі студенти не вміють генерувати нові технології та методики морально-етичного виховання у процесі взаємодії із дітьми та учнівською молоддю під час педагогічної практики.

Визначення рівнів морально-етичної культури у майбутніх учителів проводилося в процесі констатувального етапу експерименту (249 студентів в експериментальній групі та 232 студенти в контрольній групі). Встановлено, що більшість майбутніх учителів мають досить нечітке уявлення про вихованість, моральні ідеали. Певна кількість студентів під час навчальної практики відчують розгубленість і труднощі у ході розв'язання морально-етичних ситуацій. Серед основних причин такого стану студенти називають: недостатність знань із теорії виховання морально-етичної культури - 80,9 % опитаних; недостатньо сформоване вміння моделювати виховні бесіди/справи та керувати ними - 70,3 %; брак часу для власного морального розвитку - 54,8 %; недостатньо сформоване вміння саморефлексії та саморегуляції - 57,5 %; відсутність необхідної сучасної літератури - 75,4 %.

У розділі представлено технологію проведення діагностувальної роботи з майбутніми учителями спрямованої на підвищення рівня їхньої морально-етичної культури, з метою виявлення особливостей мотивації майбутніх учителів до самовдосконалення.

У розділі здійснено аналіз рівнів морально-етичної культури, узагальнені отримані дані відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні сформованості морально-етичної культури у майбутніх учителів (констатувальний експеримент, у %)

Рівні морально-етичної культури студентів	Результати оцінювання	
	Експериментальна група	Контрольна група
Низький	23,3	21,1
Середній	64,3	68,1
Високий	12,4	10,8

Експериментальна робота складалася з декількох етапів та передбачала відповідні напрями діяльності: забезпечення позитивної мотивації студентів до самовиховання, представлення методик діагностико-корекційної роботи, визначення рівнів морально-етичної культури студентів, самооцінка тощо.

Виховні впливи у формувальному експерименті реалізовувались у таких формах роботи: проведення спецсеминарів і спецкурсу, впровадження соціально-психологічного, комунікативного тренінгів, специфічних методик, моделювання проблемних ситуацій (ситуацій-замальовок, ситуацій-аналогій, ситуацій-порівнянь), різноманітних видів завдань-вправ на розв'язання моральних ситуацій (аналітичних, творчих, дослідницьких) різних ступенів складності. Це дозволило студентам протягом експериментальної роботи усвідомити сутність морально-етичної культури, її фундаментальну основу, набутти знань із теорії та методики виховання морально-етичної культури особистості, а також досягнути середнього і високого рівнів морально-етичної культури за допомогою розв'язання відповідних завдань і ситуацій морально-етичного характеру для педагогічної практики, проведення специфічних методик, багатофункціональних ділових ігор у позааудиторній діяльності та ш.

У розділі представлено результати проміжних зрізів, опитування студентів експериментальної та контрольної груп. Доведено, що зміни були спричинені впровадженням спецкурсу, матеріали» про сутність морально-етичної культури особистості, вправ на рефлексію морально-етичного досвіду студентів, оновлення матеріалу предметів циклу соціально-гуманітарних та професійних дисциплін та ін.

Підтверджено, що цінність використання запропонованих завдань і ситуацій морально-етичного характеру у процесі виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів полягає в тому, що ситуації морально-етичного характеру виступають проміжною ланкою між педагогічною теорією і безпосередньою моральною діяльністю та моральними вчинками майбутнього вчителя. До змісту аудиторних та позааудиторних занять було включено ситуації зі шкільного життя, обговорення і розв'язання питань морально-етичного характеру, тренпотв. Після проведення формувального етапу здійснено підсумковий діагностичний зріз, у процесі якого за допомогою різних методів (самооцінки, взаємооцінки, експертної оцінки з боку викладачів, методистів практики) виявлено набутий рівень морально-етичної культури у респондентів експериментальних і контрольних груп (табл. 2).

Аналіз підтвердив, що у студентів контрольної групи відбулося незначне підвищення рівня морально-етичної культури, тоді як у студентів експериментальної групи зафіксовано значні зміни рівнів морально-етичної культури. Кількість студентів із низьким рівнем зменшилася з 23,3 % до 1,6 %, з середнім - збільшилася з 64,3 % до 73,9 %, з високим - збільшилася майже удвічі - з 12,4 % до 24,5 %. Також нами узагальнено дані, які демонструють суттєву різницю між готовністю студентів експериментальної і контрольної

груп до самовиховання та виховної роботи. Результати показали, що готовими себе відчують тільки 69,8 % студентів контрольної групи, тоді як студенти експериментальної групи (96,8 %) відповіли, що вони готові до такої діяльності та відчують себе більш впевнено при проведенні виховної роботи, ніж до експерименту.

Таблиця 2

Рівні сформованості морально-етичної культури студентів експериментальної та контрольної груп (після проведення формувального експерименту, у %)

Рівні морально-етичної культури студентів	Кількість студентів у групах			
	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	4	1,6	33	14,2
Середній	184	73,9	170	73,3
Високий	61	24,5	29	12,5

Аналіз результатів підтвердив, що ефективними напрямками роботи з виховання морально-етичної культури майбутніх учителів на сучасному етапі є: розробка стратегії та впровадження концептуальних положень теорії виховання морально-етичної культури майбутніх учителів, що передбачає узгодження програм дисциплін, виховних програм, навчальних планів, запровадження спецкурсу "Теорія і методика виховання морально-етичної культури особистості"; реалізація взаємопов'язаних комплексних програм, методик підвищення рівня морально-етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки з урахуванням особливостей вищого навчального закладу; розширене відображення позитивного досвіду виховання морально-етичної культури майбутніх учителів на різних рівнях; проведення серій соціально-психологічних тренінгових програм викладачами і кураторами в інших вищих закладах освіти; активізація інформаційної роботи із висвітлення кращого досвіду виховання морально-етичної культури майбутніх учителів кураторами та викладачами вищих навчальних закладів.

У розділі подано методичні рекомендації викладачам вищого навчального закладу щодо виховання морально-етичної культури студентів. Доведено, що цей процес має ґрунтуватися на пізнанні студентами фундаментальних світоглядних істин, створенні спеціальних умов, серед яких: усвідомлення студентами значень морально-етичних понять, цінностей педагогічної професії у вихованні особистості; організація різноманітних організаційних форм і методів навчально-виховної роботи, що спрямовані на формування вміння здійснювати моральні вчинки, рефлексію морально-етичного досвіду; поступове накопичення майбутніми вчителями досвіду розв'язання морально-етичних проблем; формування вмін студентів генерувати нові технології та методики морально-етичного виховання.

Доведено, що організація виховання морально-етичної культури майбутніх учителів залежить від уміння на різних рівнях управління впроваджувати зміни за допомогою створення моделі, яка вибудовується у системі професійної підготовки фахівців педагогічного профілю; запровадження спецкурсу "Теорія і методика виховання морально-етичної культури особистості"; введення окремих тем про виховання морально-етичної культури у дисципліни, які викладатимуться на всіх курсах навчання.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано новий підхід до розв'язання наукової проблеми виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів, що полягає у визначенні концепції, моделі, технології, критеріїв та показників рівнів морально-етичної культури майбутніх учителів, соціальних, психологічних, педагогічних умов, впровадження у практику виховної роботи із майбутніми вчителями ціннісно-генерувального підходу до проблеми, доцільних форм і методів виховної діяльності.

Результати проведеного теоретичного та експериментального дослідження підтвердили правомірність провідних концептуальних положень висунутої гіпотези, засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і дали підстави для формулювання наступних висновків:

1. Аналіз провідних підходів до розв'язання проблем у морально-етичному вихованні студентської молоді (аксіологічний, тендерний, диференційований, діалогічний, компетентнісний, культурологічний, особистісний та ін.) показав, що вони повною мірою не сприяють задоволенню суспільства у підготовці особистості майбутнього вчителя, здатного, насамперед, здійснювати моральні вчинки, змінювати якість життя через створення ефективних програм, методик та технологій для виховання дітей та учнівської молоді, для самовиховання. Для конструювання нового підходу, що матиме великий вплив на морально-етичну культуру особистості, у дисертаційному дослідженні представлено сукупність цінностей педагогічної професії як основи процесу становлення майбутніх учителів.

Сутність та зміст цінностей педагогічної професії (справедливість педагога, професійна честь і гідність, педагогічний авторитет, педагогічна любов, моральна відповідальність) розкрито в особистісному, культурному, соціальному значеннях. Доведено, що вони слугують для ефективного виконання професійного обов'язку, виступають регулятором для досягнення майбутніми учителями оптимальних результатів у вихованні морально-етичної культури, особливим механізмом постановки загальної мети професійного й особистішого зростання у соціумі.

2. Визначено вікові характеристики майбутніх учителів. У період дорослішання вони виявляються у ряді специфічних рис: пошук особистої ідентичності, зосередженість на внутрішньому світі, фіксація етичної позиції,

розвиток індивідуальної системи моральних цінностей; стабілізація процесів збудження й гальмування нервової системи, розвиток мотиваційної сфери й пізнавальних процесів; наявність професійних і особистих цілей у житті, спрямованість у майбутнє; збільшення працездатності у розвитку й удосконаленні професійних і моральних особистіших якостей; удосконалення навичок встановлення міжособистісних відносин, набуття вмінь аналізувати морально-етичну поведінку оточуючих, зокрема, майбутніх учителів - членів академічної групи; розвитку професійної ідентичності, спрямованість до соціуму, формування професійної позиції, пошук професійних цінностей; готовність відійти від стереотипів етичної поведінки, прагнення створити принципово нові рішення для проблем морально-етичного характеру; усвідомлення себе як представника нового покоління, якому властиві певні вчинки, поведінка, традиції, субкультура.

3. Морально-етична культура особистості майбутнього вчителя визначається як ціннісне явище, що має фундаментальну основу (цінності педагогічної професії), особливі функціональні ознаки (нормативність, результативність, динамічність, комплексність, системність) та через різні форми, методи і засоби здійснює виховний вплив на емоції, світогляд, спосіб і якість життя, цінності, морально-етичні риси як окремої особистості, так і усього суспільства. Виховання морально-етичної культури у майбутнього вчителя спрямовується на вдосконалення моральної свідомості, формування моральних почуттів і поведінки, моральних вчинків та розвитку готовності до самовиховання та виховної діяльності із дітьми та учнівською молоддю. Структурою морально-етичної культури особистості майбутнього вчителя є: культура морально-етичного світосприймання (володіння етичними знаннями, умінями розрізняти позитивні та негативні ознаки явищ, розуміння проявів добра і зла, наслідування морально-етичним настановам, здатність до етичних суджень, моральної оцінки, готовність до морального вибору і прийняття моральних рішень тощо); культура моральних почуттів (здатність до любові, співпереживання, співчуття, толерантності тощо); культура етичної поведінки (позитивна самостверджувальна поведінка, урахування особистіших інтересів із моральними потребами суспільства тощо).

Доведено, що морально-етична культура майбутніх учителів - базова складова професійної культури вчителя.

4. У розробці концептуальних положень організації виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури враховано закони педагогіки духовно значущої дії, основні принципи, яким має відповідати сучасне виховання студентської молоді, технологічні аспекти забезпечення цього процесу. Для організації виховання морально-етичної культури запропоновано переглянути зміст професійної освіти майбутніх учителів, оновити форми і способи організації навчально-виховного процесу, не лише створити принципово нове його технологічне забезпечення, але й закласти фундамент, що задовольнить вимоги суспільства щодо вихованості майбутніх учителів.

5. Охарактеризовано складові процесу виховання морально-етичної культури - мету, завдання, конкретні принципи, технологію. Визначено, що метою виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів є підготовка фахівця, здатного етично мислити, здійснювати моральний вибір, приймати моральні рішення; готового до активної роботи над самовдосконаленням моральних рис та до виховної діяльності; спроможного до вияву почуття глибокої прихильності до оточення, здійснення морального вчинку.

Обґрунтовано конкретні принципи виховання морально-етичної культури: цілеспрямованості виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки; опори на фундаментальну основу морально-етичної культури особистості майбутніх учителів - цінності педагогічної професії; центрації виховання морально-етичної культури на інтерперсональному рівні, через заглиблення майбутнім учителем у внутрішній особистісний вимір, рефлексію морально-етичного досвіду; співпвчорчості викладача і студента у розвитку вмінь генерувати та розробляти технології та методики самовиховання і виховання дітей та учнівської молоді; орієнтації на результат у вихованні морально-етичної культури майбутніх учителів.

Встановлено, що технологія виховання морально-етичної культури майбутніх учителів реалізується через низку взаємопов'язаних етапів: розробка стратегії виховання морально-етичної культури з урахуванням специфіки галузі знань 0101 "Педагогічна освіта" та напрямів підготовки; подача інформації про ефективні форми та методи виховання морально-етичної культури; прийняття рішення про впровадження розробленої стратегії у навчально-виховний процес; апробація та практичне запровадження виховних програм, методик, стимулюючого матеріалу у відповідні навчальні предмети та позааудиторну діяльність, розробка спецкурсів тощо; оцінювання та корекція результатів проведеної роботи.

Представлено продуктивні механізми управління процесом виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів - індивідуальний розвиток моральних якостей; взаєморозвиток позитивних якостей у парній і груповій роботі; розвиток моральних якостей у студентському середовищі вищого навчального закладу, що відбувається через аудиторні, позааудиторні види роботи, педагогічну практику, із залученням при цьому працівників вищого навчального закладу, фахівців і професіоналів відповідного профілю (практичних психологів, вчителів, соціальних педагогів тощо).

6. Розроблено модель виховання морально-етичної культури майбутніх учителів, яка включає: цільові, теоретико-методологічні і технологічно-процесуальні складові, передбачає результат. Мета - досягнення високого рівня морально-етичної культури майбутніх учителів. Завдання - забезпечення інтересу до процесу виховання морально-етичної культури; формування позитивної мотивації до підвищення рівня морально-етичної культури; формування позитивних моральних якостей і викорінення негативних якостей;

розширення інформаційного фонду знань про сутність та структуру морально-етичної культури особистості; навчання вміню рефлексії морально-етичного досвіду; формування етичного мислення; розвиток моральних почуттів, навичок моральної поведінки та етикету; розробка індивідуальних вчинкових програм із урахуванням системи моральних вчинків; формування прагнення до самовиховання та проведення виховної роботи під час педагогічної практики.

Відоображені в моделі теоретико-методологічні складові процесу виховання морально-етичної культури спираються на цінності педагогічної професії із урахуванням особливостей концептуальних положень організації і здійснення виховного процесу, сукупності загальних та конкретних принципів.

Технологічно-процесуальні складові передбачають використання адекватної системи методів і засобів діагностики виховного процесу, забезпечують своєчасне вимірювання його ефективності та спрямовуються на результат (позитивна мотивація до підвищення рівня морально-етичної культури, сукупність спеціальних знань і умінь, готовність майбутніх учителів до самовиховання та виховної роботи).

7. Визначено критерії і показники рівнів морально-етичної культури майбутніх учителів. Когнітивний критерій включає знання про сутність морально-етичної культури, її фундамент, компоненти морально-етичної культури, вміння розрізняти категорії "добро" і "зло", здатність до етичних суджень, моральної оцінки, усвідомлення основних понять і значень у сфері морально-етичної культури.

Емоційно-мотиваційний критерій характеризується через показники: моральний вибір, ціннісні орієнтації, позитивна мотивація до самовдосконалення; етичні ідеали, моральні переконання, інтереси, здатність до любові, співпереживання, співчуття, толерантності; визнання важливості виховання морально-етичної культури, потреба у вирішенні проблем морально-етичного характеру, емоційна реакція на твори морально-етичного характеру.

Показниками діяльнісного критерію визначено: вміня діагностувати і самостійно планувати процес виховання морально-етичної культури, приймати моральні рішення та робити моральні вчинки; здійснювати рефлексію морально-етичного досвіду, активно проводити роботу з самовдосконалення моральних якостей, поведінки; вміня узгоджувати особистісні інтереси із моральними потребами суспільства, генерувати нові технології та методики морально-етичного виховання для самовдосконалення, для взаємодії із дітьми та учнівською молоддю, оточенням.

8. Розроблено методичні матеріали у вигляді навчального посібника "Етика соціально-педагогічної діяльності" (у друкованому та електронному варіанті із використанням мультимедіа), навчального посібника "Моделювання в системі управління освітою", специфічних методик ("Зведення золотих мостів", "Дзеркала Любові", "Боулінг-рішення", "Дієз-вчинок", "Емоційна корида", "Авторитет" тощо), методичних рекомендацій з питань виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів.

Теоретично розроблені та впроваджені програми курсів та спецкурсів у процес професійної підготовки сприяли підвищенню рівнів морально-етичної культури майбутніх учителів, сформували уявлення про сутність морально-етичної культури особистості, визначили напрями для самовиховання і самовдосконалення, проведення виховної роботи на практиці.

9. Аналіз підтвердив, що у студентів контрольної групи відбулося незначне підвищення рівня морально-етичної культури, тоді як у студентів експериментальної групи зафіксовано значні зміни рівнів морально-етичної культури. Кількість студентів із низьким рівнем зменшилася з 23,3 % до 1,6 %, із середнім - збільшилася з 64,3 % до 73,9 %, із високим - збільшилася майже удвічі - з 12,4 % до 24,5 %. Також нами узагальнено дані, які демонструють суттєву різницю між готовністю студентів експериментальної і контрольної груп до самовиховання та виховної роботи. Результати показали, що готовими себе відчують тільки 69,8 % студентів контрольної групи, тоді як студенти експериментальної групи (96,8 %) відповіли, що вони готові до такої діяльності та відчують себе більш впевнено при проведенні виховної роботи, ніж до експерименту.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективними є наукова розробка теоретичного і методичного аспектів цієї проблематики у конкретизації напрямів: теорія і методика управління виховним процесом, морально-етичне виховання молоді в умовах поліетнічного суспільства, перспективи виховання майбутніх учителів на основі духовно-моральних цінностей, формування моральної свідомості студентської та учнівської молоді, створення інформаційного забезпечення морального розвитку студентів, розробка тренінгових програм для майбутніх учителів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ **Монографії**

1. Москальова Л. Ю. Співвідношення гуманістичних і загальнолюдських цінностей: сутність та зміст // Генезис гуманістичних цінностей старшокласників в умовах сучасної української школи : [кол. моногр.] / [Окса М. М., Коробченко А. А., Головка М. М. та ін.]. - Мелітополь : МДПУ, 2007. - С. 53-70.

2. Москальова Л. Ю. Виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури: теоретичний та методичний аспекти: монографія / Л. Ю. Москальова. - Мелітополь : ТОВ "Видавничий будинок ММД", 2009. - 464 с.

Навчальні та науково-методичні посібники

3. Москальова Л. Ю. Етика соціально-педагогічної діяльності : навч.-метод. посіб. / Л. Ю. Москальова. - Мелітополь : Типографія "Люкс", 2008. - 124 с.

4. Москальова Л. Ю. Моделювання в системі управління освітою : навч. посіб. / Л. Ю. Москальова. - Мелітополь : ТОВ "Видавничий будинок ММД", 2009.-47 с.

Статті у наукових фахових виданнях

5. Москальова Л. Ю. Менеджмент якості в освітніх закладах / Л. Ю. Москальова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. наук, праць. - Ялта, 2005. - Вил. 8, ч. 1. - С. 210-215.

6. Москальова Л. Ю. Функціональний аналіз управлінської діяльності менеджера закладу освіти / Л. Ю. Москальова, Ю. С. Гуров // 36. наук, праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). - Бердянськ, 2005. - № 4. - С. 89-93.

7. Москальова Л. Ю. Діагностика рівня моральної вихованості майбутніх учителів спеціальності "Соціальна педагогіка" / Л. Ю. Москальова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. наук, праць. - Ялта, 2006. - Вил. 10, ч. 1. - С. 277-282.

8. Москальова Л. Ю. Теоретичний аналіз змісту морального виховання особистості / Л. Ю. Москальова // 36. наук, праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). - Бердянськ, 2006. - № 3. - С.5-9.

9. Москальова Л. Ю. Педагогічна діагностика та аналіз використання сакрального мистецтва у виховному процесі вищих навчальних закладів / Л. Ю. Москальова // Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна: зб. наук, праць. - Харків, 2006. - Вип. ХУП-С. 149-155.

10. Москальова Л. Ю. Моральний компонент менеджменту професійно-педагогічної практики студентів спеціальності "Соціальна педагогіка" / Л. Ю. Москальова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. наук, праць. - Ялта, 2006. - Вил. 9, ч. 1. - С. 253-258.

11. Москальова Л. Ю. Основні тенденції щодо трактування сутності морального виховання майбутнього вчителя / Л. Ю. Москальова // Постметодика. - 2006. - № 7. - С. 240-245.

12. Москальова Л. Ю. Моделювання як спосіб оптимізації процесу управління освітніми закладами / Л. Ю. Москальова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. наук, праць. - Ялта, 2007. - Вип. 13, ч. 1. - С. 215-219.

13. Москальова Л. Ю. Значення сакрального мистецтва для етико-моральної підготовки особистості (історичний аспект) / Л. Ю. Москальова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського : зб. наук, праць. - Вінниця, 2007. - С. 297-301.

14. Москальова Л. Ю. Роль морально-етичної підготовки майбутніх керівників навчально-виховних закладів у реформуванні системи освіти / Л. Ю. Москальова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. наук, праць. - Ялта, 2007. - Вип. 14, ч. 1. - С. 127-134.

15. Москальова Л. Ю. Лідери освіти... Які вони? (Морально-етичний розвиток майбутніх керівників навчально-виховних закладів як найважливіша передумова реформування системи освіти) / Л. Ю. Москальова // Гуманітарні науки : Науково-практичний журнал. - 2007. - № 2 (14) - С. 18-23.

16. Москальова Л. Ю. Становлення та розвиток етики соціально-педагогічної діяльності за кордоном / Л. Ю. Москальова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. наук, праць. - Ялта, 2007. - Вип. 16, ч. 2. - С. 34-42.

17. Москальова Л. Ю. Етичні основи соціально-педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах - України / Л. Ю. Москальова // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка: зб. наук, праць. - Івано-Франківськ-Горлівка, 2007. - Вип. ХУ-ХУІ, ч. 2. - С. 182-192.

• 18. Москальова Л. Ю. Особистісно-професійні характеристики та моральні риси фахівця соціально-педагогічної діяльності як ціннісний орієнтир у системі освіти / Л. Ю. Москальова // Нова педагогічна думка : зб. наук, праць. - Рівне, 2007. - Спецвипуск, листопад/2007. - С. 234-241.

19. Москальова Л. Ю. Морально-етична підготовка як основа професійного становлення майбутніх керівників дошкільних навчальних закладів / Л. Ю. Москальова // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук, праць. - К., 2007. - Вип. № 8. - С. 91-96.

20. Москальова Л. Ю. Моральні цінності в освіті: історичний аспект / Л. Ю. Москальова // Вісник Луганського національного педагогічного ун-ту ім. Т. Шевченка: зб. наук, праць. - Луганськ, 2008. - Вип. № 7 (146). - С. 163-172.

21. Москальова Л. Ю. Аналіз можливостей впровадження матеріалів для підвищення рівня морально-етичної культури майбутніх учителів у навчальні програми циклу дисциплін професійно-орієнтованої підготовки для спеціальності "Соціальна педагогіка" / Л. Ю. Москальова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. наук, праць. - Ялта, 2008. - Вип. 17, ч. 2. - С. 54-62.

22. Москальова Л. Ю. Народно-педагогічні традиції у формуванні морально-етичної культури майбутніх учителів / Л. Ю. Москальова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. наук, праць. - Ялта, 2008. - Вип. 18, ч. 1. - С. 134-142.

23. Москальова Л. Ю. Виховання морально-етичної культури майбутніх учителів під час професійної підготовки до управління конфліктами / Л. Ю. Москальова // Вісник Черкаського університету. Серія "Педагогічні науки". - Черкаси, 2008. - Вип. 125. - С. 75-80.

24. Москальова Л. Ю. Виховне значення прагнення майбутніх учителів до успіху в навчальній діяльності / Л. Ю. Москальова // Вісник Черкаського університету. Серія "Педагогічні науки". - Черкаси, 2008. - Вип. 137. - С. 42-48.

25. Москальова Л. Ю. Концептуальні положення організації процесу виховання морально-етичної культури у вищих навчальних закладах / Л. Ю. Москальова // Вища освіта України (Тематич. вип. "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору") - 2008. - Дод. 3. - Т. II (9). - С. 405-413.

26. Москальова Л. Ю. Актуальні проблеми організації і управління виховним процесом у вищих навчальних закладах / Л. Ю. Москальова //

Науковий вісник ІДПУ ім. К. Д. Ушинського : зб. наук, праць. - Одеса, 2008. - № 6-7. - С. 115-122.

27. Москальова Л. Ю. Традиційні та інноваційні методи у вихованні морально-етичної культури майбутніх учителів / Л. Ю. Москальова // Постметодика. - 2008. - № 7 (84). - С. 346-352.

28. Москальова Л. Ю. Моделювання виховних програм у вищих навчальних закладах / Л. Ю. Москальова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. - Харків : ХДАДМ (ХХП), 2009. - № 4. - С. 89-93.

29. Москальова Л. Ю. Модель виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки / Л. Ю. Москальова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук, праць / гол. ред. Г. П. Шевченко. - Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. - Вип. 1 (30). - С. 93-103.

30. Москальова Л. Ю. Ефективні шляхи забезпечення майбутніх учителів поглибленими знаннями про морально-етичну культуру в процесі професійної підготовки / Л. Ю. Москальова // Проблеми освіти : наук. зб. / Кол. авт. - К. : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2009. - Вип. 58, ч. 2. - С. 65-70.

31. Москальова Л. Ю. Результати формульовального експерименту з проблеми виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки / Л. Ю. Москальова // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету : зб. ст. / ред. кол. : І. П. Аносов (гол. ред.) [та ін.]. - Мелітополь. - 2010. - Вип. 5. - С. 137-149.

32. Москальова Л. Ю. Виховання морально-етичної культури майбутніх учителів засобами української сакральної етики / Л. Ю. Москальова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. наук, праць. - Ялта, 2010. - Вип. 25, ч. 2. - С. 108-116.

33. Москальова Л. Ю. Особливості використання сучасних підходів до виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у контексті управління якістю освіти / Л. Ю. Москальова // Вища освіта України (Тематич. вип. "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору"). - 2010. - Дод. 4, т. II (20). - С. 209-217.

Статті в журналах та збірниках наукових праць

34. Москальова Л. Ю. Моральний аспект управління конфліктами у навчальних закладах / Л. Ю. Москальова, О. В. Бур'янова // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : зб. наук, праць ДонДУУ. - Донецьк, 2008. - Вип. 4 (94). - С. 259-265.

35. Москальова Л. Ю. Сутність функцій інноваційного освітнього менеджменту / Л. Ю. Москальова // Управління школою. - 2006. - № 10-12. - С. 23-25.

Статті в збірниках матеріалів конференцій

36. Москальова Л. Ю. Моральний аспект превентивної діяльності менеджера молодіжних громадських організацій / Л. Ю. Москальова // Молодь в умовах нової соціальної перспективи : VIII Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир, 17-18 трав. 2006 р. -Житомир, 2006.-Ч. 1.-С. 30.
37. Москальова Л. Ю. Організація професійно-педагогічної практики майбутніх соціальних педагогів / Л. Ю. Москальова // Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої професійної діяльності : Всеук. наук.-практ. конф. Мелітополь, 16-17 лист., 2006 р. - Мелітополь, 2006. - С. 97-99.
38. Москальова Л. Ю. Морально-етична підготовка майбутніх керівників навчально-виховних закладів як найважливіша передумова реформування системи освіти / Л. Ю. Москальова // Розвиток міжнародного співробітництва в галузі освіти у контексті Болонського процесу : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 16-18 бер. 2007 р. - Ялта, 2007. - С. 162-164.
39. Москальова Л. Ю. Формування моральності майбутніх менеджерів як необхідна умова управління якістю освіти / Л. Ю. Москальова, І.І. Власов // Педагогічна майстерність керівника освітнього закладу : теорія і практика : Всеукр. наук.-практ. семінар, (Полтава, 26-27 квіт., 2007 р.). - Полтава, 2007. - С. 179-180.
40. Москальова Л. Ю. Актуальні проблеми організації виховного процесу у вищих навчальних закладах / Л. Ю. Москальова // Теорія і практика управління педагогічними процесами : III міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 26-27 жовт., 2007 р.). - Одеса, 2007. - С. 47-48.
41. Москальова Л. Ю. Виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у вищих закладах освіти / Л. Ю. Москальова // Українська освіта у світовому просторі: II міжнар. конгрес, (Київ, 26-27 жовт., 2007 р.). - К., 2007. - С. 360-361.
42. Москалева Л. Ю. Нравственный аспект подготовки к управленческой деятельности в системе высшего образования Украины / Л. Ю. Москалева // III Междунар. конф. "Стратегия качества в промышленности и образовании" (Варна, Болгария, 1-8 июня 2007 г.): в 2 т. - Т. II. / сост.: Хохлова Т. С. [и др.]. - Днепропетровск-Варна : Фортуна-ТУ-Варна, 2007. - С. 248.
43. Москалева Л. Ю. Взаимодействие образовательных учреждений с молодежными организациями при решении проблем воспитания морально-этической культуры средствами художественно-творческих технологий / Л. Ю. Москалева // Художественно-творческие методы и технологии в социальной работе : сб. науч. ст. по итогам II Междунар. науч.-практ. конф., (Волгоград, 17-18 окт. 2007 г.). / под ред. Т. Ю. Андрущенко. - Волгоград : Изд-во ВГПУ "Перемена", 2008. - С. 158-160.
44. Москальова Л. Ю. Виховання морально-етичної культури як основа професійного вдосконалення майбутніх учителів / Л. Ю. Москальова // Вища

- школа України в умовах глобалізації та інтеграції: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. - Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. - С. 146-148.
45. Москальова Л. Ю. Ігрова діяльність в управлінні соціально-виховною роботою у спадщині А. С. Макаренка / Л. Ю. Москальова, О. В. Васлоян // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. "Спадщина А. С. Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності", (Полтава, 12-14 бер. 2008 р.) / за заг. ред. М. В. Гриньової. - Полтава: Астроя, 2008. - С. 225-226.
46. Москальова Л. Ю. Особливості проведення навчально-виховної роботи із студентами спеціальності "Практична психологія. Соціальна педагогіка" під час створення діагностичних тестів та анкет / Л. Ю. Москальова, А. А. Звягінцева // Психологічні проблеми адаптації особистості до змінюваних умов життєдіяльності : тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 13-14 лист. 2008 р.). - Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. - С. 167-168.
47. Москальова Л. Ю. Культура комунікативної взаємодії в освітніх шкладах / Л. Ю. Москальова, Н. М. Камишева // Нові виміри сучасного світу: іб. матеріалів IV Міжнар. наук. Інтернет-конференції 24-28 лист. 2008 р. - Мелітополь : МДПУ, 2008 - С. 37-39.
48. Москальова Л. Ю. Виховання моральних почуттів дитини у дошкільних навчальних закладах як актуальне завдання сьогодення / Л. Ю. Москальова, Г. Ю. Петрова // Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій : Матеріали II Міжнар. наук. конф. - Суми, 2009. - Т. 3.(ч. 2)-С. 82-83.
49. Москальова Л. Ю. Виховання морально-етичної культури майбутніх учителів - необхідна вимога у забезпеченні високої якості освіти / Л. Ю. Москальова // V Междунар. конф. "Стратегия качества в промышленности и образовании" (Варна, Болгария, 6-13 июня 2009 г.): в 2 т. - Т. II. / сост. : Т.С. Хохлова [и др.]. - Днепропетровск-Варна: Фортуна-ТУ-Варна, 2009. - С. 256-257.
50. Москальова Л. Ю. Морально-етична культура керівника навчального закладу / Л. Ю. Москальова // Тези доповідей IV Міжнар. наук.-практ. конф. "Управління в освіті". - Львів : Вид-во ДЦ МОНУ, 2009. - С. 171-172.
51. Москалева Л. Ю. Аудиовизуальные методы в воспитании морально-этической культуры социального педагога / Л. Ю. Москалева // Социальная работа: художественно-творческие методы и технологии : сб. науч. ст. по итогам III Междунар. науч.-практ. конф., (Волгоград, 13-16 окт. 2009 г.). / под ред. : Т. Ю. Андрущенко, Е. В. Терелянской. - Волгоград : Изд-во ВГПУ "Перемена", 2010. - С. 46-47.
52. Москальова Л. Ю. Виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів та їх вікові характеристики // Цінності пострадянських та європейських суспільств: діалог через кордони : матеріали Міжнар. наук.-практ.

конф. 7-8 жовт. 2010 р. — Мелітополь ; МДПУ імені Богдана Хмельницького, друкарня "Люке", 2010. - С. 153-163.

Методичні рекомендації та електронні навчальні матеріали

53. Москальова Л. Ю. Методичні рекомендації з самостійної підготовки студентів до семінарських занять із спецкурсу "Формування моральної готовності майбутнього педагога до корекційної діяльності" / Л.-Ю. Москальова. - Мелітополь : МДПУ, 2006. - 24 с.

54. Москальова Л. Ю. Методичні рекомендації для самостійної роботи студентів з курсу "Етика соціально-педагогічної діяльності" / Л. Ю. Москальова. - Мелітополь : МДПУ, 2007. - 16 с.

55. Москальова Л. Ю. Етика соціально-педагогічної діяльності : Електронний навч. посібник для студ. спец. "Соціальна педагогіка" / Л. Ю. Москальова (програма - розроб. В. В. Осадчий, П. О. Алипов). - Мелітополь : ПЦ МДПУ імені Б.Хмельницького, 2008.

56. Москалева Л. Ю. Углубление познаний в сфере морально-этической культуры как компонент профессиональной подготовки будущего учителя / Л. Ю. Москалева // Грани познания : Электронный научно-образовательный журнал ВГПУ. - Волгоград, 2008. - № 1. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.grani.vspu.ru.

57. Москальова Л. Ю. Вплив професійної підготовки майбутніх учителів на виховання морально-етичної культури : статистичний аналіз / Л. Ю. Москальова // Народна освіта (Електронне наукове фахове видання). 2009. - Вип. № 2 (8). - Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-iournals/Na^sv/2TO9-2/09nuvksa.htm>

58. Москалева Л. Ю. Профессиональная направленность личности воспитателя как субъекта моральной деятельности / Л.Ю.Москалева, Е. С. Горбуль // В мире научных открытий : материалы Общероссийской электронной научной конференции "Актуальные вопросы современной науки и образования", (Красноярск, Россия, декабрь 2009 г.). - Красноярск : Научно-инновационный центр, 2010. - № 1 (07), ч. 3. - С. 44-47. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.nkras.ru

59. Москалева Л. Ю. Применение системного метода в процессе воспитания морально-этической культуры у будущих учителей / Л. Ю. Москалева // Тезисы докладов Междунар. заочной научно-практич. конф. "Отклоняющееся поведение человека в современном мире: проблемы и решения", (Владимир, Россия, 12 мая 2010 г.). - Владимир, 2010. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://devia602010.vlsu.ru/index.php?id=40>

АНОТАЦІЇ

Москальова Л. Ю. Георгіко-методичні засади виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 - теорія і методика виховання. - Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2011.

У дисертації на підставі аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури, вивчення сучасного стану виховної роботи у вищих навчальних закладах розкрито теоретичні і методичні засади виховання морально-етичної культури майбутніх учителів. Проаналізовано сучасні концептуальні підходи до вирішення проблеми виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів.

Розроблено концептуальні положення теорії організації і здійснення виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів, представлено концепцію, технологію, модель виховання морально-етичної культури майбутніх учителів, методичне забезпечення для виховної роботи, надано методичні рекомендації.

З урахуванням виявлених експериментальних даних визначено подальші напрями вдосконалення виховної роботи для їх впровадження в теорію й практику виховання у вищі педагогічні заклади України.

Ключові слова: морально-етична культура, виховання, вища педагогічна освіта, майбутні учителі.

Москалева Л. Ю. Теоретико-методические основы воспитания у будущих учителей морально-этической культуры. - Рукопись.

Диссертация на получение научной степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.07 - теория и методика воспитания. - Институт проблем воспитания НАПН Украины, Киев, 2011.

Диссертация посвящена проблеме воспитания морально-этической культуры будущих педагогов. Определена сущность понятия "морально-психическая культура" как ценностного явления, ее функции - нормативность, результативность, динамичность, комплексность, системность. (Характеризовано структуру морально-этической культуры личности будущего учителя - культура морально-этического мировосприятия, культура моральных чувств, культура этического поведения).

Представлена основа для воспитания морально-этической культуры будущих учителей - ценности педагогической профессии (справедливость педагога, профессиональная честь и достоинство, педагогический авторитет, педагогическая любовь, моральная ответственность) в личностном, культурном, социальном значениях.

Исследованы возрастные характеристики будущих учителей в контексте культурных, социальных, психофизиологических закономерностей развития личности на переходном этапе взросления.

В педагогических университетах процесс воспитания морально-этической культуры является взаимодействием в системе отношений через передачу элементов морально-этической культуры студентам; ее воссоздание в виде постоянной конфигурации и различных моделях поведения; привнесение новизны не только в практику работы в образовательных учреждениях, но и в теорию воспитания.

Охарактеризованы концептуальные положения теории организации воспитания морально-этической культуры будущих учителей в высших учебных заведениях (цели, задания, принципы, сущность технологии воспитания нравственно-этической культуры будущих учителей с учетом специфики педагогических специальностей).

Обосновано, что целью воспитания морально-этической культуры у будущих учителей является подготовка специалиста, способного к этическому мышлению, осуществлению морального выбора, принятию моральных решений; подготовленного к активной работе над самосовершенствованием моральных качеств и к воспитательной деятельности; способного к проявлению глубоких сердечных чувств к окружающим, осуществлению морального поступка. Охарактеризованы основные задания для воспитания у будущих учителей морально-этической культуры: повышение культуры этического мышления, обеспечение положительной мотивации к самосовершенствованию; включение в процесс взаимодействия с окружающими для формирования способности проявления чувства глубокой сердечной привязанности, осуществление моральных поступков и рефлексии морально-этического опыта, развитие специальных умений и навыков осуществления студентами морального выбора, принятия моральных решений, разработки эффективных методик и технологий для воспитательной работы, для формирования готовности к самовоспитанию и воспитательной деятельности.

Для организации процесса воспитания морально-этической культуры в диссертации предлагается пересмотреть содержание профессионального образования будущих учителей, обновить формы и способы организации учебно-воспитательного процесса, создать принципиально новое технологическое обеспечение. Данный процесс предусматривает включение механизмов динамического саморазвития, инновационноеTM, технологичности.

Технология организации процесса воспитания морально-этической культуры представлена в исследовании как система последовательных этапов, образующихся из таких операций и процедур: разработка стратегии воспитания морально-этической культуры с учетом специфики педагогических специальностей и направлений профессиональной подготовки; предоставление информации об эффективных формах и методах воспитания морально-этической культуры; принятие решения по внедрению разработанной стратегии в учебно-воспитательный процесс высшего учебного заведения; апробация и практическое применение модели воспитания морально-этической культуры

будущих учителей (внедрение воспитательных программ, стимулирующих материалов в соответствующие учебные предметы, спецкурсов, специфических методик и т. п.); оценка и коррекция результатов.

Модель воспитания морально-этической культуры будущих учителей в процессе профессиональной подготовки взаимосвязана со всей системой воспитания в высшем учебном заведении, предусматривает единство целевых (цели и задания воспитания морально-этической культуры в высших учебных заведениях), теоретико-методологических (научные основы воспитания нравственно-этической культуры личности будущего учителя, концептуальные положения теории организации процесса воспитания морально-этической культуры, общие и конкретные принципы воспитательной работы), технологическо-процессуальных компонентов (диагностика, анализ и самоанализ уровней морально-этической культуры, планирование воспитательной работы, выбор воспитательных программ, организация и регулирование воспитания нравственно-этической культуры будущих учителей, оценка результативности процесса воспитания морально-этической культуры будущих учителей) и предполагает определенный результат (положительная мотивация к повышению уровня морально-этической культуры, совокупность специальных знаний и умений, готовность к осуществлению нравственных поступков, к воспитательной деятельности во время педагогической практики).

Апробация данной модели в экспериментальной работе связана с жепериментальной системой воспитания морально-этической культуры у будущих учителей.

Экспериментально доказано положительное влияние воспитания морально-этической культуры, раскрыто влияние социальных, психологических, педагогических условий на повышение результативности носительной работы, формирование готовности студентов к самовоспитанию и воспитательной деятельности с детьми и ученической молодежью.

Ключевые **слова**: морально-этическая культура, воспитание, высшее педагогическое образование, будущие учителя.

Moskalyova L. U. Theoretical methodical principles of future teacher of moral-ethical culture's education. - Manuscript

Dissertation for doctor's degree in Pedagogical science, speciality 13.00.07 - Theory and methods of upbringing. - Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2011.

The dissertation is based on an analysis of philosophical, psychological and educational literature, the research of the educational work's current state in higher education theoretical methodical principles of future teacher of moral-ethical

culture's education are disclosed. The current conceptual approaches to solving problems of education of moral and ethical culture of future teachers are analyzed.

The conceptual aspects of the theory of organization and implementation of moral and ethical culture's education of future teachers are developed, the concept, the technology model of moral and ethical culture's education of future teachers, methodical support for educational work and guidelines are presented.

Taking into account the identified experimental data, the future directions for improving the educational work of future teachers are set for their inculcation to the theory and practice of education in higher educational institutions of Ukraine.

Key words: moral-ethical culture, upbringing, higher pedagogical education, future teachers.

Підписано до друку 17.02.2011 р. Формат 60x90/16.

Ум. друк. арк. 19. Обл.-вид. арк. 19.

Тираж 100. Зам. 14.

«Видавництво "Науковий світ"»
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 414.
200-87-13,200-87-15,050-525-88-77